

THE WHEEL OF LIFE – THE MURAL IMAGE BY THE SAMOKOV PAINTER ZAHARIY POP HRISTOV RADOYKOV IN THE CHURCH OF “ST. JOHN THE FOREIGNER” IN THE VILLAGE OF KARABUNAR, PAZARDZHISK, BULGARIA

Elena Tzvetanova

“St. Kliment Ohridski” University of Sofia, Bulgaria

Abstract: *This report examines the painting "The Wheel of Life" by Zachariy pop Hristov Radoykov in the church "St. John the Baptist" in the village of Karabunar, Pazardzhik region. The church was painted entirely by the Samokov icon painter in 1861, when he was only 18 years old. The main emphasis in the exhibition is placed on the individual elements and symbolism of the plot, a parallel is presented with other monuments of the era and specific icon painters. An example of a unique reading of the plot in the mural program of a Revival church by another famous master - a representative of the Second Great Samokov Icon Painter Family is also examined.*

The main emphasis in the exhibition is placed on the individual elements and symbolism of the plot, a parallel is presented with other monuments of the era and specific icon painters. An example of a unique reading of the plot in the mural program of a Revival church by another famous master - a representative of the Second Great Samokov Icon Painter Family is also examined.

In memory of my grandfather – priest Petar Georgiev Serev (24.12.1919 – 18.11.1989), Primate of the church “St. John the Baptist” in the village of Karabunar, Pazardzhik spiritual district, Plovdiv diocese, of the presbyter Penka Angelova Sereva (18.02.1928 – 22.06.2017), as well as of my father – staurophorian steward Yosif (Iskar) priest Petrov Serev (22.02.1953 – 10.09.2023), Bishop’s deputy of the Ihtiman spiritual district, Sofia diocese.

May God forgive them! May their memory be eternal and blessed!

Keywords: *Mural; Wheel of Life; Karabunar; Zachariy pop Hristov Radoykov.*

КОЛЕЛОТО НА ЖИВОТА – СТЕНОПИСНОТО ИЗОБРАЖЕНИЕ ОТ САМОКОВСКИЯ ЗОГРАФ ЗАХАРИЙ ПОП ХРИСТОВ РАДОЙКОВ В ЦЪРКВАТА „СВЕТИ ЙОАН ПРЕДТЕЧА“ В СЕЛО КАРАБУНАР, ПАЗАРДЖИШКО, БЪЛГАРИЯ

Елена Цветанова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, София, България

Зографът Захарий поп Христов Радойков¹ е роден в Самоков през 1843 г., родителите му са се заселили в града от с. Диканя (Tzvetanova, 2025: p. 104-111), (Манов, 1995: p. 99-101). В семейството са трима братя. Неговият по-малък брат Васил също е иконописец, а брат му Сотир не се занимава с църковно изкуство. Христо Манов – изследовател на зографите от Самоковската художествена школа съобщава, че „баща им бил свещеник в града и взел участие в църковната борба, поради което бил отстранен от служба и затворен“² (Манов, 1995: p. 99).

Фигура 1. Автопортрет на зограф Захарий поп Христов Радойков, стенопис в църквата „Св. Йоан Предтеча“, с. Карабунар, Пазарджишко

Захарий поп Христов Радойков изографисва изцяло църквата „Св. Йоан Предтеча“ на с. Карабунар, Пазарджишко през 1861 г., когато той е едва 18 годишен. Това той сам отбелязва към своя автопортрет изписан зад южната врата на храма (Вж. Фигура 1). Както подчертава Асен Василиев в своя капитален труд „Български

¹ Захарий поп Христов Радойков се подписва и като Захарий поп Радойков. Един от примерите за това е Богородичната икона от 1879 г. от Царския ред на иконостаса в църквата „Успение Пресветая Богородици“, гр. Ихтиман. В основата на изобразителното поле на иконата пред името си той пише „ОБРАЗО ПИСЕЦЪ“. (вж. по-подробно при Цветанова, Е. Богородичната икона от 1879 година на Захарий поп Радойков от Царския ред на иконостаса във възрожденската църква „Успение Пресветая Богородици“, гр. Ихтиман“. – В: Мисъл, слово, текст. Т. 24 (29) нова серия, 2025, 100 години богословска наука в България 15 години теология (Пловдив). (Колеги и съмишленици), Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“, ISSN 2815-2816, с. 104-111. (Tzvetanova, 2025: p. 104-111) [Available at: <https://bpos.bg/publication/103473> (last view: 01.10.2025)]. Отбелязва се така и на други места, както и над своя автопортрет в църквата „Св. Йоан Предтеча“ на с. Карабунар. Под името Захарий Попхристов Попрадойков е включен в изследването на Христо Янакиев Манов „Самоков – художници“ (Манов, Х. Самоков – художници. Кн. 1, С., 1995. (Манов, 1995: p. 99-101.)

² Манов, Х. Пос. съч., с. 99. (Манов, 1995: p. 99).

възрожденски майстори. Живописци. Резбари. Строители“ личните му творби са твърде малко, „но затова пък онова, което е оставил в карабунарската църква, е забележително“³ (Vasiliev, 1965: p. 463). Църквата „Св. Йоан Предтеча“ е трикорабна, едноапсидна базилика, построена през 1818 г., вкопана в земята. Има по-стари стенописи, които са били обект на частично проучване и реставрация през годините, като днес са разкрити на отделни места в храма.

Фигура 2. Надпис над автопортретното стенописно изображение на зограф Захарий поп Христов Радойков, храм „Св. Йоан Предтеча“, с. Карабунар

Фигура 3. Стенопис „Колелото на живота“ от Захарий поп Христов Радойков, 1861 г., църква „Св. Йоан Предтеча“, с. Карабунар

В иконографската програма на храма Захарий поп Христов Радойков включва стенописното изображение „Колелото на Живота“ (Вж. Фигура 3). Както правилно

³ Василиев, А. Български възрожденски майстори. Живописци. Резбари. Строители. С., 1965, с. 463. (Vasiliev, 1965: p. 463).

отбелязва Владимир Димитров в статията „Стенописите от Захарий поп Христов Радойков в храма „Св. Йоан Предтеча“ в село Карабунар, Пазарджишко“, иконографията на този сюжет значително се отличава от изображенията, събрани в публикацията на Елка Бакалова⁴ (Dimitrov, 2011: p. 53).

Фигура 4. Изображение на „Чумата“ – стенопис от Захарий поп Христов Радойков, притвор на църквата „Св. Йоан Предтеча“, с. Карабунар

Фигура 5. Стенопис „Колелото на живота“ от Захарий поп Христов Радойков, църква „Св. Йоан Предтеча“, с. Карабунар, детайл

⁴ Димитров, В. Стенописите от Захарий поп Христов Радойков в храма „Св. Йоан Предтеча“ в село Карабунар, Пазарджишко. Сп. Проблеми на изкуството. Кн. 1, 2011, с. 53. (Dimitrov, 2011: p. 53).

„Колелото на живота“ е поместено в притвора на храма, като в иконографската програма на притвора граничи непосредствено със сюжета „Правилно и Грешно изповедание“. Срещу изображението е поместен и образ на Чумата, вързана с вериги (Вж. Фигура 4). Черната Чума – най-страшната от всички болести, се олицетворява със самата смърт и има страшен вид.

Изображението „Колелото на живота“ е представено на южната стена на притвора. Неговият център е под формата на три концентрични кръга, обримчени с кафяв контур (Вж. Фигура 5).

Върху централния кръг, който е с цвят охра, са представени надписи с имената на континентите Азия, Африка, Америка и Европа изписани: АЗІА, АФРІКА, АМЕРІКА, ЕВРОПА, разделени в четири изобразителни полета от преплитачи се линии в червен и син цвят, които някои автори припознават в „четирите свещени реки или схематично представен океан“⁵ (Shabarkova-Petrova and Trenev, 2019: p. 58). Във втори кръг, на бял фон е изписано: МНІТСА НО НЕСТОЙТЪ КОЛО СІЕ ЕСТЬ НЕПОСТОАНО. В най-външния кръг, изпълнен отново в цвят охра е изписано: БЪДЪ НА ЧЕЛОВЪК НАВОДИТЪ СКОРО СІЕ ПРЕХОДИТЪ А МАЛОМЪ ВРЕМЕНИ МНОГО БЕЗ [ЧИСЛЕННИХЪ БЕД] Ъ. Като тук повреди от времето и поправки върху мазилката са оставили своя отпечатък на стенописа, а на места корекциите върху мазилката правят текстовете трудни за точно цитиране.

В долния десен край на Колелото е представен млад мъж, който започва своето изкачване по Колелото на живота (Вж. Фигура 5). Той е представен облечен в син хитон и червено наметало, което е праметнато през рамото му и е силно развяно назад, показвайки устрем на фигурата, обут е с обувки. Младият човек се държи с ръце за колелото. До него има надпис: ...ЙЩЕ ЗА – ...МЪ ДА ОТ...Ъ ДО ГОРЕ. В зенита на Колелото стои мъж на средна възраст, с къса брада, в царско облекло, който е препасан с лорос и има корона на главата. Той е с разперени в страни ръце, като в дясната си ръка държи кесия – символ на богатство, а в лявата държи скиптър, който е символ на власт. Надписът до него гласи: КОІЕ КАТО МЕНЕ Й КОІЕ ПГОЛЕМЪ СЪ МЕНЕ. Надолу по Колелото на живота се спуска стремглаво възрастен вече мъж с бяла брада, а в пространството под него е представено гробище, осеяно с много гробове. Изобразеното кореспондира на библейския текст, в който се казва: „Дните ми гаснат; гробища отпреде ми.“ (Иов 17:1). Изображението възплащава и казаното в Старозаветния текст от книга Битие: „пръст си и в пръст ще се върнеш“ (Бит. 3:19) и още според думите в книга на Еклесиаст: „И ще се върне пръстта в земята, каквото си е била; а духът ще се върне при Бога, Който го е дал.“ (Екл. 12:7), тъй като: „излиза духът му, и той се връща в земята си; в оня ден изчезват (всички) негови помисли.“ (Пс. 145:4). Този стар човек, вече в преклонна възраст е представен облечен със синя туника и с червено наметало със светли бликове. Той, с вдигнати над главата си ръце се насочва право надолу. Смъртта посяга с косата към него, за да отсече главата му и острието докосва врата му. Надписът гласи: 8ВЙ 8ВЙ ССМЕРТЕ КОЙ МОЖЕ ДА БЕГА ССТЕБЕ.

⁵ Шабаркова-Петрова, М., А. Тренев. Тайният код на българските зографи. С., 2019, с. 58. (Shabarkova-Petrova and Trenev, 2019: p. 58).

Сърп, мотика, лост и куки държи под дясната си мишница смъртта и излиза от гробна камера – мраморен саркофаг в сив цвят и с орнаменти, сред гробище със зелена трева и с множество малки и по-големи дървени надгробни кръстове. Една надгробна плоча е представена с разперени в полет крила в кафяв цвят. Надпис гласи: ВЗИРАН СЪ ПРИЛЕЖАНИЕМЪ ТЛЕНЫ ЧЕЛОВЪЧЕ ВЪКЪТВОЙ ПРИХО ДИТЬ СМЕРТЬ НЕ Е ДАЛЕЧЕ.

Според Давидовия псалм „Дните на човека са като трева; като полски цвят – тъй цъфти той: понесе се над него вятърът, и няма го, и мястото му вече го не познава“ (Пс. 102:15-16) и още: „Човек е като дъх; дните му – като преклонна сянка“ (Пс. 143:3). В библейския текст според св. пророк Исаия се казва: „Всяка плът е трева, и всичката ѝ красота е като полско цвете. Тревата изсъхва, цветето увяхва, щом духне върху него духане от Господа: тъй и народът е трева. Трева изсъхва, цвете увяхва, а словото на нашия Бог ще пребъде вечно.“ (Ис. 40:6-8). Като в Псалтира св. пророк и цар Давид молитвено изрича: „Научи ни тъй да броим дните си, че да придобием мъдро сърце.“ (Пс. 89:12).

В разглеждания сюжет при изображения представени в други църкви, централното колело е разделено на четири изобразителни полета. В тях се представя живота на човека следвайки четирите годишни времена и чрез различни трудове. Те следват след безгрижието и веселият живот през младостта и са представени като усилна работа при жътва, беритба на плодове и накрая търсене на топлина край огъня в дълбока старост. Пример за това е „Колелото на живота“ изписано през 1849-1851 г. от Захарий Зограф в църквата на Преображенския манастир „Св. Преображение Господне“, край старата столица – Велико Търново. Женската фигура в центъра на стенописа се възприема като алегория на суетата на живота. Подобна фигура, представена с корона на главата в Благоевградската църква „Въведение Богородично“, държи в ръцете си лента с надпис, говорещ за суетата на света. За усиления човешки труд в живота се говори в книга Битие. При изгонването на Адам и Ева от рая Бог казва на човека: „проклета да е земята поради тебе; с мъка ще се храниш от нея през всички дни на живота си“ (Бит. 3:17), „с пот на лицето си ще ядеш хляба си, докле се върнеш в земята, от която си взет; защото пръст си и в пръст ще се върнеш“ (Бит. 3:19). В Новозаветно време е казано: „това, що ти сееш, няма да оживее, ако не умре“ (1 Кор. 15:36). И „както смъртта дойде чрез човека, тъй и възкресението от мъртви дойде чрез Човека. Както в Адам всички умират, тъй и в Христа всички ще оживеят; но всеки по своя ред“ (1 Кор. 15:21-23). Защото „Христос възкръсна от мъртви и за умрелите стана начатък“ (1 Кор. 15:20).

В Псалтира на св. пророк и цар Давид се казва: „Ти връщаш човека в тлението и казваш: върнете се, синове човечески! Защото пред Твоите очи хиляда години са като вчерашния ден, който е преминал, и като една стража през нощта. Ти като порой ги завличаш; те са като сън, - като трева, която сутрин пониква, сутрин цъфти и се зеленее, а вечер клюмва и изсъхва; защото ние изчезваме от Твоя гняв, и от Твоята ярост сме в смущение.“ (Пс. 89:4-7). За бързото преминаване на човешкия живот свидетелстват и думите: „годините ни се губят като звук.“ (Пс. 89:9).

Броени са годините на човешкия живот: „Дните на нашия живот са седемдесет години, а при по-голяма сила, осемдесет години; а най-доброто време от тях е труд и болест, защото минават бързо, а ние летим.“ (Пс. 89:10). Този полет на човешкия живот е умело предаден в изображението „Колелото на живота“ в църквата „Св.

Йоан Предтеча“ на с. Карабунар, чрез лекотата на фигурите представени в пространството, както и чрез силно надиплените одежди върху тях, които подчертават и подсилват възприятието. В някои образци със сюжета са изписани годините към различните етапи от живота на човек. Един от примерите за това е стенописното изображение на „Колелото на живота“ върху външната стена на църквата в Преображенския манастир „Св. Преображение Господне“, както и изображението върху външната стена на храм „Успение Богородично“, с. Пчелище, от 1878 г., където Колелото на живота се върти обратно на часовниковата стрелка и отбелязаните години са по десетици от 10 до 100 години. През 1860 г. Михалко Голев, представител на Банската художествена школа изографисва сюжета на външната стена на църквата „Въведение Богородично“ в гр. Благоевград. В този стенопис също са отбелязани години в етапите на човешкия живот, което в църквата на с. Карабунар липсва.

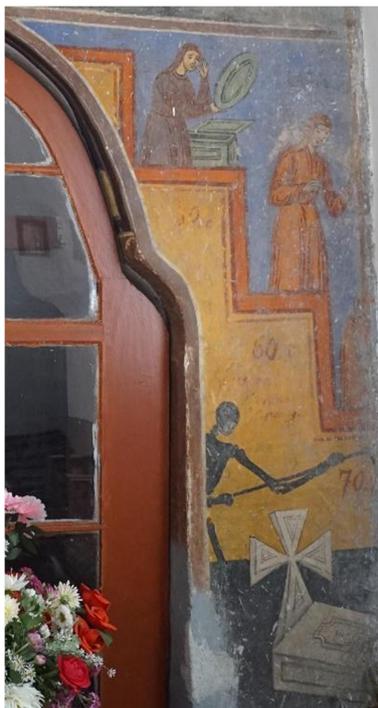
Христос, който всичко изпълва, е „бил в гроба с плътта Си, в ада с душата Си като Бог, в рая с разбойника и на престола заедно с Отца и Духа.“⁶ (Slujebnik, 1985: р. 85). Изображението на гроб в сюжета „Колелото на живота“ в притвора на храма, където обикновено се изобразява, показва на оглашените, присъстващи там в подготовката им за приемане на св. Кръщение и влизане в основната част – наоса, завършек на земния път на човека. Но с идването на Спасителя придобива ново значение, както казва и богослужебният текст: „Христе, Твоят гроб, извор на нашето възкресение, наистина се показва живоносен, по-красив от рая и по-светъл от всеки царски чертог.“⁷ (Slujebnik, 1985: р. 85). В Първо послание на св. апостол Павел до Коринтяни се казва: „Христос възкръсна от мъртви и за умрелите стана начатък.“ (1 Кор. 15:20). Богослужебните текстове възпяват Спасителя: „Животе, Безсмъртний, когато си слязъл при смъртта, тогава Ти си умъртвил ада с блясъка на Божеството“⁸ (Slujebnik, 1985; р. 359). Победата над смъртта се постига чрез Христовото Възкресение: „От властта на ада ще ги изкупя, от смърт ще ги избавя. Де ти е, смърте, жилото? Де ти е, аде, победата?“ (Ос. 13:14).

Никола Образописов – син на Иван Иконописец и представител на Втората голяма самоковска фамилия зографи, представя сюжета по уникален начин в църквата „Св. Никола Летни“, с. Ресилово, община Сапарева баня, област Кюстендил. Човешкият живот е изобразен не като колело, а като лествица – стълба, по която човек минава. Умело е вплетено изображението в изобразително поле съответстващо на архитектурата. Част от стенописа разкрива стъпалата на живота, по които се минава слизайки надолу (Вж. Фигура 6). Стъпало от стълбището е всеки етап от човешкия живот с отбелязани години – 50 г., 60 г., 70 г. Житейският път е представен като едно слизане надолу по стъпалата на живота, а в основата смъртта с образ на скелет, нарисуван в тъмни тонове, с коса в ръце покосява неочаквано скрит наполовина в страни.

⁶ Служебник. Синодално издателство. С., 1985, с. 85. (Slujebnik, 1985: р. 85).

⁷ Пак там. (Slujebnik, 1985: р. 85).

⁸ Служебник. Пос. съч., с. 359. (Slujebnik, 1985: р. 359).⁵

Фигура 6. Стенопис от Никола Образописов, църква „Св. Никола Летни“, с. Ресилово, детайл

Човешката фигура, представена в стенописното изображение по житейския път е с образ на жена, която в младостта суетно гледа лицето си в голямо огледало, което държи в дясната си ръка, а с лявата посяга към лицето си, за да се поправи и разкраси. До нея има кутия с разтворен капак, вероятно пълна с всичко необходимо за нейната външна красота. Но „...всичко е суета! Всичко отива на едно място: всичко е произлязло от пръст, и всичко ще се върне в пръстта.“ (Екл. 3:19-20). В Първо послание до Тимотей св. апостол Павел казва: „жените, облечени прилично, със срамежливост и целомъдрие да се гиздят, не с плетенки, ни със злато, или с бисери, или драгоценни дрехи, а с добри дела, както прилича на жени, които се посвещават на благочестие“ (1 Тим. 2:9-10). Подобни думи изрича и св. апостол Петър в Първо съборно послание: „Вашето украшение да бъде не външно, сиреч, плетене на коси, кичене със злато или обличане в премени, а вътрешно – скритият човек на сърцето в нетленната красота на кроткия и тих дух, което е драгоценно пред Бога.“ (1 Петр. 2: 3-4).

На стъпалото, на което е отбелязано 60 годишна възраст представената фигура държи разтворена книга в ръка, но запазеният до днес стенопис не позволява разчитане на текста върху страниците. Само част от фигура се вижда и на следващото стъпало. В основата на стенописа, върху равен терен в тъмен цвят е представен гроб – саркофаг с надгробен каменен кръст. Трудно се разчита надписът на сюжета, изписан на син фон в горния ляв ъгъл на изобразителното поле.

Лестницата в Православието се свързва с духовно изкачване, възход водещ по стъпалата на добродетелите към пълнотата на Христовата любов. Лестницата на св. Йоан Лествичник е духовно ръководство към небесния живот. Неговите подвижнически слова гласят: „Усърдно принасяй на Христа трудовете на своята младост и ще се възрадваш за богатството на безстрастието в старостта си, защото събраното на младини храни и утешава изнемогващите ни старини. Нека още в

младост се потрудим ревностно, като трезво се подвизаваме, защото смъртта идва неочаквано.“

Друг интересен момент свързан с разглеждания сюжет „Колелото на живота“ е описанието, което дава в своята Ерминия – иконографски наръчник, зограф Фоти: „Как се изобразява суетното време на житието. Дърво, а на него стои човек. А две животни като мишки, една бяла, а другата черна, гризат със зъбите си ствола на дървото. Бялата мишка е денят, а черната – нощта, тоест двете представляват времето, което прояжда живота на човека денем и нощем.“ Надпис: „СУЕТНОЕ ВРЕМЯ ЖИТИЯ СЕГО“.⁹ (Shabarkova-Petrova and Trenev, 2019: p. 61-62). Така описаното в Ерминията изображение присъства в църквата „Рождество Христово“ в Арбанаси, „точно на ъгъла преди да се стигне до стенописа „Колелото на живота“, допълвайки общата за тази част на църквата тематика.“¹⁰ (Shabarkova-Petrova and Trenev, 2019: p. 62). За времето като величина в библейския текст се казва: „Всичко си има време, време има за всяка работа под небето: време да се родиш, и време да умреш“ (Екл. 3:1-2). А това произлиза от Божията Премъдрост, защото в славословието към Бога за безпределната Му мъдрост и величие се казва: „Колко многобройни са делата Ти, Господи! Всичко си направил премъдро.“ (Bible, 2008), (Akatisti, 2006), (Chiflyanov, 1996), (Vasilev, 1976).

В изписаното „Колело на живота“ през 1597 г. в църквата „Рождество Христово“ в Арбанаси, са представени двама Ангели в червен и бял цвят – алегория на деня и нощта, които държат въже около централния кръг на изображението. То е навито и се развива. В центъра на стенописа е поместено слънце, включени са и зодиакални знаци. Но Христос е Слънцето на правдата, „истинска светлина, която просвещава и осветява всеки човек, идващ в света“¹¹ (Chasoslov, 1941; p. 87), (Chasoslov, 1982). В Благоевградската църква към сюжета са включени още слънцето и луната, както и часовници показващи времето със стрелки.

Представеното „Колело на живота“ от Захарий поп Христов Радойков в църквата на с. Карабунар, както и стенописа с този сюжет от Никола Образописов показват творческите възможности на двама възрожденски зографи. Творческото вдъхновение през епохата и художествените постижения в църковната живопис.

References // Литература

Akatisti. (2006). Akatisti (in Bulgarian), book 1, Publisher: Slavyanobalgarski manastir “Sv. Vmchk Georgi Zograf”, Sveta gora, Aton, 2006 // [Акатисти. Изд. Славянобългарски манастир „Св. вмчк. Георги Зограф“, кн. 1, Света гора, Атон, 2006].

Bible, (2008). Bible (in Bulgarian), Publisher: Sinodalno izdatelstvo, Sofia, Bulgaria, 2008 [Библия на Синодално издателство Библия, СИ. С., 2008].

⁹ Шабаркова-Петрова, М., А. Тренев. Пос. съч., с. 61-62. (Shabarkova-Petrova and Trenev, 2019: p. 61-62).

¹⁰ Пак там, с. 62. (Shabarkova-Petrova and Trenev, 2019: p. 62).

¹¹ Часослов. Изд. Св. Синод на Българската Църква. С., 1941, с. 87. (Chasoslov, 1941: p. 87).

- Chasoslov (1941).** Chasoslov (in Bulgarian), Publisher: Sinodalno izdatelstvo, Sofia, Bulgaria, 1941 // [Часослов. Синодално издателство, С., 1941].
- Chasoslov (1982).** Chasoslov (in Bulgarian), Publisher: Sinodalno izdatelstvo, Sofia, Bulgaria, 1982 // [Часослов. Синодално издателство, С., 1982].
- Chiflyanov, B. (1996).** Liturgika (in Bulgarian), Publisher: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofia, Bulgaria, 1996 // [Чифлянов, Благой. Литургика. Университетско изд. „Св. Климент Охридски“, С., 1996].
- Dimitrov, V. (2011).** Stenopisite ot Zahariy pop Hristov Radojkov v hrama "Sv. Joan Predtecha" v selo Karabunar, Pazardzhishko. Sp. Problemi na izkustvoto. Kn. 1, 2011, pp. 48-56. // [Димитров, В. Стенописите от Захарий поп Христов Радойков в храма „Св. Йоан Предтеча“ в село Карабунар, Пазарджишко. Сп. Проблеми на изкуството. Кн. 1, 2011, с. 48-56].
- Manov, H. (1995).** Samokov – hudojnici. (in Bulgarian), Kn. 1, Publisher: Signal. S., 1995 // [Манов, Х. Самоков – художници. Кн. 1, Изд. Сигнал. С., България, 1995].
- Shabarkova-Petrova, M. and A. Trenev. (2019).** Tajniqt kod na bulgarskite zografi. (in Bulgarian), Publisher: "Inle" EOOD, S., 2019 // [Шабаркова-Петрова, М., А. Тренев. Тайният код на българските зографи. Изд. "Инле" ЕООД, С., 2019].
- Sluzhebnik (1985).** Sluzhebnik (in Bulgarian), Publisher: Sofia, Bulgaria, 1985 // [Служебник. Синодално издателство, С., 1985].
- Tzvetanova, E. (2025).** Bogorodichnata ikona ot 1879 godina na Zaharii pop Radojkov ot Carskiq red na ikonostasa vuv vuzrojdenskata curkva "Üspenie Presvetaq Bogorodici" gr. Ihtiman (in Bulgarian), Publisher: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo "Paisij Hilendarski", ISSN 2815-2816. - V: Misul, slovo, tekst, T. 24 (29) nova seriq, 2025, pp. 104-111. // [Цветанова, Е. Богородичната икона от 1879 година на Захарий поп Радойков от Царския ред на иконостаса във възрожденската църква „Успение Пресветая Богородици“ гр. Ихтиман. – В: Мисъл, слово, текст. Т. 24 (29) нова серия, 2025, 100 години богословска наука в България, 15 години теология (Пловдив). (Колеги и съмишленици), Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“, ISSN 2815-2816, с. 104-111], DOI: [Available at: <https://bpos.bg/publication/103473> (last view: 01.10.2025)].
- Vasiliev, A. (1965).** Bulgarski vuzrojdenski majstori. Jivopisci. Rezbari. Stroiteli. (in Bulgarian), Publisher: Nauka i izkustvo, S., 1965 // [Василиев, А. Български възрожденски майстори. Живописци. Резбари. Строители. Изд. Наука и изкуство, С., 1965].
- Vasiliev, A. (1976).** Erminii. Tehnologii i ikonografia (in Bulgarian), Publisher: Septemvri, Sofia, Bulgaria, 1976 // [Василиев, Асен. Ерминии. Технологии и иконография. Изд. Септември, С., 1976].

д-р Елена Цветанова (д-р Елена Серева)

Доктор по Християнско изкуство, Богословски факултет към
Софийски университет „Св. Климент Охридски“, София, България

e-mai: elsereva@abv.bg

AUTHOR'S DATA WERE PUBLISHED ACCORDING GDPR RULES AND
PUBLICATION ETHICS OF THE JOURNAL (<https://www.math.bas.bg/vt/kin/>)

Received: 14 October 2025

Accepted: 05 December 2025

Published: 27 December 2025

DOI: <https://www.doi.org/10.55630/KINJ.2025.110205>

КОЛЕЛОТО НА ЖИВОТА – СТЕНОПИСНОТО ИЗОБРАЖЕНИЕ ОТ САМОКОВСКИЯ ЗОГРАФ ЗАХАРИЙ ПОП ХРИСТОВ РАДОЙКОВ В ЦЪРКВАТА „СВЕТИ ЙОАН ПРЕДТЕЧА“ В СЕЛО КАРАБУНАР, ПАЗАРДЖИШКО

Abstract and Keywords in Bulgarian Language

Резюме: В настоящия доклад се разглежда изображението „Колелото на живота“ от Захарий поп Христов Радойков в църквата „Св. Йоан Предтеча“ в с. Карабунар, Пазарджишко. Църквата е изографисана изцяло от самоковския зограф през 1861 г., когато той е едва 18 годишен. Основен акцент в изложението се поставя на отделните елементи и символиката на сюжета, представя се паралел с други паметници от епохата и конкретни зографи. Разглежда се и пример за уникален прочит на сюжета в стенописната програма на възрожденска църква от друг известен майстор – представител на Втората голяма самоковска фамилия зографи.

В памет на моя дядо – свещеник Петър Георгиев Серев (24.12.1919 г. – 18.11.1989 г.), Предстоятел на храм „Св. Йоан Предтеча“ в с. Карабунар, Пазарджишка духовна околия, Пловдивска епархия, на презвитера Пенка Ангелова Серева (18.02.1928 г. – 22.06.2017 г.), както и на моя баща – ставрофорен иконом Йосиф (Искър) поп Петров Серев (22.02.1953 г. – 10.09.2023 г.), Архиерейски наместник на Ихтиманска духовна околия, Софийска епархия.

Бог да ги прости! Вечна и блажена да бъде паметта им!

Ключови думи: стенопис; Колело на живота; Карабунар; Захарий поп Христов Радойков

KIN Journal, 2025, Volume 11, Issue 2

Science Series Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization

Научна поредица Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация

Научная серия Культурное и историческое наследие: сохранение, презентация, оцифровка

Editors

Prof. PhD. Petko St. Petkov
Prof. PhD. Galina Bogdanova

Редактори/съставители

проф. д-р Петко Ст. Петков
проф. д-р Галина Богданова

Copy editors

Assist. prof. PhD. Nikolay Noev
Assist. prof. PhD. Mirena Todorova-Ekmejdzi
Assist. prof. PhD. Negoslav Sabev
Assist. prof. PhD. Paskal Piperkov

Технически редактори

гл. ас. д-р Николай Ноев
гл. ас. д-р Мирена Тодорова-Екмежджи
гл. ас. д-р Негослав Събев
гл. ас. д-р Паскал Пиперков

© Editors, Authors of Papers, 2025

© Редакция, Авторски колектив, 2025

Published by

Institute of Mathematics and Informatics
at the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia,
Bulgaria

Издание на

Институт по математика и информатика
при Българска академия на науките, София,
България

<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

ISSN: 2367-8038